

УДК 321.01:328.3:[340.11(477)]

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.3.7>

Крейдено Володимир Вікторович,

кандидат наук з державного управління,

доцент кафедри парламентаризму

Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0000-0003-2300-7857

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В УКРАЇНІ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE STUDY OF PARLIAMENTARISM IN UKRAINE

Парламентаризм є ключовим елементом демократичного устрою сучасних держав, і його ефективне функціонування має визначальне значення для забезпечення стабільного розвитку політичної системи, державного управління та правопорядку. Україна, як молода держава з пострадянським минулим, досі знаходиться у процесі становлення і вдосконалення інститутів парламентаризму.

Теоретико-методологічні засади вивчення парламентаризму в Україні спрямовані на глибоке розуміння функціональних особливостей національної парламентської системи, її історичних передумов та викликів сьогодення. Важливим завданням є аналіз теоретичних моделей, які пояснюють функціонування парламентів у різних політичних системах, а також застосування відповідних методів дослідження для вивчення українського парламентаризму в контексті глобальних демократичних процесів.

Метою даної статті є розробка теоретико-методологічного підґрунтя для всебічного аналізу інституту парламентаризму в Україні, включаючи його еволюцію, механізми функціонування, взаємодію з іншими гілками влади та вплив на суспільно-політичне життя держави.

У статті актуалізується проблема недостатньої ефективності функціонування парламентської системи в Україні через відсутність чітко визначених теоретико-методологічних підходів та засад. Мета дослідження полягає у вивченні основних теоретичних концепцій та методів аналізу парламентаризму для розробки рекомендацій щодо вдосконалення парламентської системи в Україні. Для цього використовуються методології порівняльного аналізу, інституціоналізму та системного підходу.

Наукова новизна статті полягає в розробці комплексного теоретико-методологічного каркасу, який дозволяє краще зрозуміти функціонування парламентської системи в контексті українських реалій. Особлива увага приділяється аналізу міжнародного досвіду та його адаптації до умов України, що сприяє формуванню ефективної парламентської практики.

Практичне значення полягає у можливості використання отриманих результатів для вдосконалення законодавчого процесу, підвищення якості управління та зміцнення демократичних інститутів в Україні.

Ключові слова: парламентаризм, історія парламентаризму, теоретико-методологічні засади, концепції парламентаризму, український парламентаризм.

Parliamentarism is a key element of the democratic system of modern states, and its effective functioning is of decisive importance for ensuring the stable development of the political system, public administration and law and order. Ukraine, as a young state with a post-Soviet past, is still in the process of establishing and improving the institutions of parliamentarism.

The theoretical and methodological foundations of the study of parliamentarism in Ukraine are aimed at a deep understanding of the functional features of the national parliamentary system, its historical prerequisites and current challenges. An important task is the analysis of theoretical models that explain the functioning of parliaments in different political systems, as well as the application of appropriate research methods for the study of Ukrainian parliamentarism in the context of global democratic processes.

The purpose of this article is to develop a theoretical and methodological basis for a comprehensive analysis of the institution of parliamentarism in Ukraine, including its evolution, mechanisms of functioning, interaction with other branches of government and influence on the socio-political life of the state.

The article actualizes the problem of insufficient effectiveness of the functioning of the parliamentary system in Ukraine due to the lack of clearly defined theoretical and methodological approaches and principles. The purpose of the study is to study the main theoretical concepts and methods of analyzing parliamentarism in order to develop recommendations for improving

the parliamentary system in Ukraine. For this, the methodologies of comparative analysis, institutionalism, and the systemic approach are used.

The scientific novelty of the article lies in the development of a complex theoretical and methodological framework that allows a better understanding of the functioning of the parliamentary system in the context of Ukrainian realities. Special attention is paid to the analysis of international experience and its adaptation to the conditions of Ukraine, which contributes to the formation of effective parliamentary practice.

The practical significance lies in the possibility of using the obtained results to improve the legislative process, improve the quality of management and strengthen democratic institutions in Ukraine.

Key words: *parliamentarism, history of parliamentarism, theoretical and methodological foundations, concepts of parliamentarism, Ukrainian parliamentarism.*

Постановка проблеми. Парламентаризм в Україні, як ключовий елемент демократичної політичної системи, стикається з численними викликами, що впливають на його ефективність і функціонування. Незважаючи на значний потенціал для розвитку, існує потреба в глибшому теоретичному та методологічному розумінні його основ і практик. Проблема полягає в недостатній визначеності теоретико-методологічних засад дослідження парламентаризму, що ускладнює розробку і реалізацію ефективних парламентських практик та реформ в Україні.

По-перше, українська парламентська система потребує чіткого теоретичного обґрунтування моделей парламентаризму, що дозволить врахувати національні особливості та адаптувати міжнародний досвід. Розробка таких теоретичних моделей дозволить краще зрозуміти взаємозв'язок між парламентськими процесами та їх впливом на політичну стабільність і ефективність управління.

По-друге, методологічний аспект дослідження парламентаризму в Україні потребує систематизації та інтеграції різних підходів, що включають аналіз законодавчих актів, порівняльне дослідження з іншими країнами та оцінку практичних результатів. Наявність чіткої методології дозволить здійснити об'єктивний аналіз функціонування парламентської системи та виявити її слабкі місця.

По-третє, важливо врахувати міжнародний досвід у сфері парламентаризму, що може бути корисним для вдосконалення української парламентської системи. Аналіз успішних практик з інших країн може допомогти в адаптації та впровадженні ефективних парламентських механізмів в Україні. Таким чином, постає нагальна потреба у всебічному теоретико-методологічному дослідженні парламентаризму в Україні для вдосконалення парламентської системи, підвищення її ефективності та зміцнення демократичних інститутів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти, пов'язані з функціонуванням парламентських систем та його теоретико-мето-

дологічних засад неодноразово розглядалися у наукових публікаціях та працях таких відомих вітчизняних вчених як: В. Авер'янов, В. Бакуменко, О. Валевський, М. Головатий, В. Гошовська, В. Журавський, Н. Заяць, П. Мироненко, В. Опришко та інші. Однак, попри значний обсяг наукових розробок, деякі теоретичні та методологічні питання дослідження парламентаризму залишаються недостатньо розкритими. Зокрема, потребує подальшого вивчення інтеграція теоретичних концепцій парламентаризму у специфічний контекст української політичної системи. Дослідження часто фокусуються на загальних моделях та міжнародному досвіді без достатньої уваги до специфічних викликів та можливостей українського парламентського процесу.

Метою дослідження є розробка та систематизація теоретико-методологічних засад для аналізу парламентаризму в Україні задля підвищення ефективності та прозорості функціонування парламентської системи в Україні, зміцнення демократичних інститутів та сприяння політичній стабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Очевидно, що комплексний підхід до парламентаризму підтверджує його статус як основного елемента суспільного життя. Парламентаризм є об'єктом теоретичних досліджень і ключовим критерієм для періодизації розвитку історико-правового та державно-управлінського процесу.

Основний принцип демократії, сформульований А. Лінкольном, стверджує: «Демократія – це влада народу, волею народу і для народу». Основним завданням сучасної демократії є ефективне втілення цього принципу, а саме – як забезпечити широку участь громадян у державному управлінні в країнах з багатомільйонним населенням. Парламентаризм став одним з універсальних засобів досягнення цього [1, с. 9].

Формування сучасного політичного процесу та його внутрішніх детермінант є предметом інтенсивних політичних і наукових обговорень серед юристів, політиків, соціологів і журналістів, особливо стосовно ролі та місця парламенту

в державному управлінні. Наукова спільнота не має єдиної думки щодо парламентаризму як механізму забезпечення політичної влади окремих соціальних верств або всього народу. Часто парламентаризм плутають з формою держави, політичним режимом або принципом поділу владних повноважень у різні періоди становлення української держави [1, с. 9].

Парламентаризм у розумінні українських дослідників - це визначена в Конституції та в інших законах і трансформована у практичну площину організація влади в державі та суспільстві, в якій парламент побудований на демократичних засадах, має юридичний статус і реальні повноваження представницького, законодавчого, контрольного і установчого характеру, в бюджетно - фінансовій і зовнішньополітичній сферах і своєю активною діяльністю виступає гарантом захисту інтересів як більшості, так і меншості громадян країни [2, с. 42-46].

Парламент і парламентаризм є ключовими елементами демократичної та правової держави, а також свідченням рівня розвитку громадянського суспільства. Парламент (від латинського «parlare» - говорити) - це «національний представницький орган держави, що виконує законодавчі функції; виборний вищий законодавчий інститут» [2, с. 42-46].

Парламентаризм як суспільне явище і форма парламентського правління є вагомим надбанням цивілізації. Непересічне значення парламентаризму полягає в тому, що він безпосередньо пов'язаний із запровадженням представницької влади та з ідеєю верховенства парламенту в системі влади, яка зумовлюється принципами представницької демократії, народного суверенітету, паритету прав людини і держави. Від рівня наукового осмислення генези парламентаризму, його природи, сучасного стану, впровадження у практику діяльності держави залежить ступінь демократизації суспільства [3, с. 3].

Парламентаризм представляє собою систему взаємодії між державою та суспільством, де парламент займає центральну роль. Хоча ці поняття тісно пов'язані, вони не є ідентичними. Історичний досвід показує, що парламент може існувати без парламентаризму, тоді як парламентаризм не може функціонувати без парламенту. Наявність парламентаризму в країні залежить від існування сильного, ефективного, конструктивного та авторитетного парламенту, який реалізує свої традиційні повноваження. Це забезпечує центральне місце національного представницького органу в державному управлінні.

Ускладненою є інтеграція парламентаризму в систему державного управління президентської республіки. Важливим аспектом є те, чи є президентська республіка демократичною чи авторитарною за своїм політичним режимом. Якщо в республіці конституційно закріплений поділ влади з чітким механізмом «стримувань і противаг», де парламент виконує роль найвищого представницького органу, то такі умови зберігають основні ознаки парламентаризму.

Ключовою рисою сучасного парламентаризму є відповідальність уряду перед парламентом. Ще одним важливим аспектом є розвиток політичних партій, які підтримують різноманітні зв'язки з групами, що представляють різні інтереси, а також залежність парламентської демократії від участі партій у формуванні політичної волі народу, що підсилює політичні процеси та діяльність держави. Вважається, що в країнах, де немає парламентських партій, які ставлять законотворчість на перше місце, готові до співпраці і розуміють свою відповідальність за стабільність політичної системи, існування парламенту саме по собі не є показником справжнього парламентаризму. Однією з ключових рис сучасного парламентаризму є захист прав і свобод громадян, включаючи свободу слова, свободу медіа, право на об'єднання та свободу переконань, а також забезпечення умов для діяльності політичної опозиції як у парламенті, так і поза його межами. Таким чином, парламентаризм не обмежується лише існуванням вищого представницького органу; він проявляється через активну роль парламенту в управлінні державою. Лише з урахуванням складності політичних процесів у сучасних країнах можна відповісти на питання, чи підходить для них термін «парламентаризм». Якщо під парламентаризмом розуміти систему організації держави з привілейованим становищем парламенту, можна дійти висновку, що в багатьох сучасних демократичних країнах парламентаризм відсутній. Однак, якщо розглядати парламентаризм як систему, в якій парламент відіграє важливу політичну та ідеологічну роль, є ключовим учасником політичної боротьби і пов'язаний з традиційними уявленнями про демократію, таке визначення також є справедливим. Для країн, де парламент втратив свою провідну роль, доцільно застосовувати термін «обмежений парламентаризм».

Рівень розвитку парламентаризму відображає культурний розвиток суспільства. У менш розвинених країнах ідея парламентаризму часто не популярна; там зазвичай відбувається злиття парламентських структур з національними фронтами,

союзами або правлячою партією, що призводить до їх слабкої видимості як незалежних інститутів.

Розглядаючи питання теоретико-методологічних засад дослідження парламентаризму в Україні варто звернути увагу на його основні складові, що розглядаються через призму аналізу його структури, функцій та впливу на державний устрій.

Основні теоретичні засади визначають по-перше: парламентаризм як форму організації влади, де згідно з класичними теоріями, парламентаризм є системою, що виконує центральну роль у прийнятті законів та контролі над урядом. Парламент представляє інтереси громадян і забезпечує відповідальність уряду перед народом; по-друге функціональні аспекти парламентаризму забезпечують реалізацію основних функцій державного управління, таких як законодавча діяльність, контроль за виконавчою владою та представництво різних соціальних груп; по-третє: парламентаризм може змінюватися в залежності від політичного контексту, соціальних та економічних умов. В Україні процес трансформації парламентаризму пов'язаний з історичними змінами та інтеграцією в європейське правове поле.

Порівнюючи парламентаризм в Україні з іншими країнами, можна побачити, що українська парламентська система має свої унікальні риси, але водночас відображає загальні тенденції пострадянських країн. В Україні існує змішана парламентсько-президентська система, де президент і парламент мають суттєві повноваження. Ця модель схожа на системи, які існують у багатьох країнах Східної Європи, де спостерігається баланс між виконавчою та законодавчою гілками влади. Водночас, специфіка українського парламентаризму полягає у постійних змінах політичного ландшафту, частих переглядах Конституції та політичних кризах, що впливають на стабільність роботи Верховної Ради.

З інституціональної точки зору, Верховна Рада України функціонує в умовах постійної трансформації політичних інститутів. Формальних інститутів, такі як Конституція, регламент Верховної Ради, виборче законодавство та інші закони, визначають основні «правила гри». Однак, неформальні інститути, такі як політична культура, традиції, особисті стосунки між політиками та вплив олігархічних груп, також мають значний вплив на функціонування парламенту. Наприклад, раніше формування коаліцій та політичних альянсів часто відбувалося за межами офіційних процедур, що створювало додаткові виклики для стабільного функціонування парламенту.

Розглядаючи парламент України як частину ширшої політичної системи, важливо відзначити його взаємодію з іншими інституціями, такими як президент, уряд, судова система, ЗМІ та громадянське суспільство. Верховна Рада є ключовим елементом у системі стримувань і противаг, що забезпечує баланс між різними гілками влади. Однак, політична нестабільність, часті зміни уряду та конфлікти між президентом і парламентом створювали умови для постійного «перетягування» повноважень. Водночас, зовнішні фактори, такі як міжнародний тиск, геополітичні виклики, економічні кризи та повномасштабне вторгнення РФ в Україну впливають на діяльність парламенту, змушуючи його адаптуватися до нових умов.

Таким чином, парламентаризм в Україні характеризується поєднанням формальних і неформальних інститутів, впливом зовнішніх та внутрішніх факторів, а також порівняльною специфікою у контексті інших пострадянських держав. Це складна, але важлива частина української політичної системи, яка продовжує еволюціонувати в умовах постійних викликів.

У свою чергу, методологія дослідження парламентаризму в Україні включає використання різних методів для глибокого аналізу:

- історичний метод – дозволяє дослідити історичний розвиток парламентаризму в Україні, починаючи з доби незалежності і до сьогодення. Це надає можливість виявити етапи еволюції парламентських інститутів і їх вплив на політичний процес.

- порівняльний метод – надає можливість проаналізувати систему парламентаризму в Україні в контексті інших країн, зокрема, європейських демократій та допомагає виявити сильні та слабкі сторони українського парламентаризму і пропонувати можливі шляхи удосконалення.

- соціологічний метод – надає можливість вивчити громадську думку щодо роботи парламенту, ефективності законодавчих ініціатив та довіри до депутатів. Це дозволяє оцінити, наскільки добре парламент виконує свої функції в очах суспільства.

- юридичний метод – дозволяє проаналізувати законодавчі акти, що регулюють діяльність парламенту, та їх відповідність міжнародним стандартам парламентаризму.

Проаналізувавши теоретико-методологічні засади дослідження парламентаризму в Україні можна констатувати, що Верховна Рада України має під собою конституційну основу, а саме: Конституція України закріплює парламент як вищий представницький орган, наділяючи його значними

повноваженнями у сфері законодавства та контролю над урядом. Це створює формальну базу для розвитку парламентаризму. Також, Верховна Рада України має ефективну структуру, включаючи численні комітети, що займаються різними аспектами законодавства. Це дозволяє детально аналізувати та обговорювати законопроекти.

Окремо слід зазначити про існуючі механізми для залучення громадськості до парламентського процесу, зокрема через петиції, громадські слухання та консультації, а динамічність політичного життя в системі парламентаризму в Україні відзначається високою політичною активністю, що забезпечує постійний обмін думками та конкурентність у політичному процесі.

У свою чергу, політична нестабільність, а саме часті зміни урядів і політичних коаліцій, що мали місце протягом більш ніж 20 років незалежності України, безпосередньо впливали на стабільність державного управління, а певний вплив олігархічних груп на політичні процеси підірвав незалежність парламенту і ускладнював ухвалення транспарентних рішень. Також прояви корупції та неефективної роботи депутатів часто ставали причинами низького рівня довіри до парламенту серед громадян України.

Висновки. Український парламентаризм є складною і багатогранною частиною полі-

тичної системи, що розвивається під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Він поєднує формальні та неформальні інститути, при цьому, як історичний досвід, так і сучасний контекст, мають значний вплив на його еволюцію. Українська парламентська система, хоч і має спільні риси з іншими пострадянськими державами, водночас демонструє свою унікальність та динамічність у процесі становлення.

Методологічні підходи до дослідження парламентаризму в Україні включають аналіз історичного розвитку, порівняння з іншими демократичними системами, оцінку громадської думки та юридичний аналіз законодавчих актів. Ці методи дозволяють глибше зрозуміти специфіку функціонування Верховної Ради України та її роль у загальнодержавному управлінні.

Незважаючи на наявність ефективної структури та механізмів залучення громадськості до парламентського процесу, український парламентаризм стикається з викликами, такими як політична нестабільність, вплив олігархічних груп та низький рівень довіри серед громадян. Ці фактори підкреслюють необхідність подальших реформ для зміцнення парламентської системи та підвищення її ефективності й прозорості в умовах сучасних викликів.

REFERENCES:

1. Hoshovska V. A. (2016). *Parlamentaryzm [Parliamentarism]*. Kyiv: NADU [in Ukrainian].
2. Pavlova L. I. (2008) *Teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia instytutu parlamentaryzmu [Theoretical and Methodological Foundations of the Study of the Institution of Parliamentarism]* *Osvita rehionu. Politolohiia, psykholohiia, komunikatsii - Education of the region. Political science, psychology, communications*, vol. 1-2, pp. 42-46.
3. Zhuravskiy V. S. (2002). *Stanovlennia i rozvytok ukrainskoho parlamentaryzmu (teoretychni ta orhanizatsiino-pravovi problemy) [Establishment and development of Ukrainian parliamentarism (theoretical and organizational and legal issues)]*. Kyiv: Parlamentske vyd-vo, [in Ukrainian]